

ZIVLJENJE IN SVET

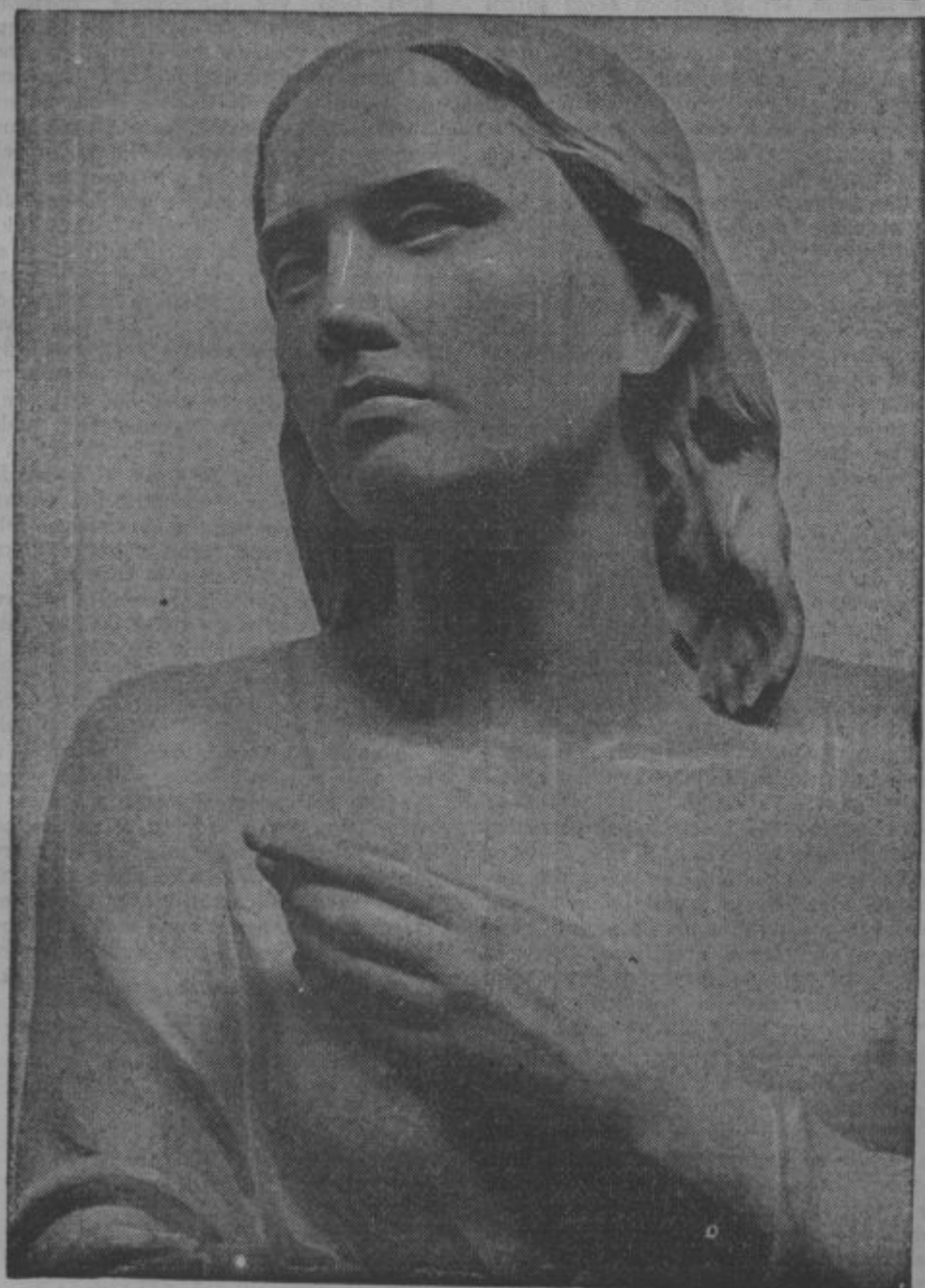
TEDENSKA REVIIJA

ŠTEV. 25

KNJIGA 24.

(LETO XII)

V LJUBLJANI, 19. DECEMBRA 1938

O. NOFMANI

DEKLE (1932)

MOST MED DUŠO IN TELESOM

Da človek v žalosti joče, se nam zdi popolnoma naravno. Zdravnik pa stoji, če misli strogo znanstveno, pred nerešeno nalogo. Slana tekočina, ki jo solzne žleze neprestano oddajajo in ki varuje občutljive očesne mrežnice, da se ne izsušijo, ter se odteka skozi solzni odvod v nos, se pojavi ob duševni bolečini očitno v takšni obilici, da omejen odvod ne prenese več njene poplave in se razlijejo solze v širokem slapu preko roba vek. Duševno dogajanje sproži tedaj telesni pojav, ki se da točno proučiti.

»Medicina bo znanost ali pa ne bo,« se glasi geslo neke dobe zdravniškega raziskovanja, ki še nikakor ni dokončana. Naravoslovec priznava vzročno zvezo med dvema dogajanjema le tedaj kot dano, če jo more pojasniti in dokazati, če jo more izmeriti in preizkusiti. Drugače se omeji na to, da obe dogajanja opiše — in zveza, za katero ima značilne opore, mu je stvar vere, nikakor pa ne »znanja«. Toda že biolog ali zoolog ne more več tako eksaktno delovati. Kost se prelomi in dokazati je mogoče, da so se začele stanice na obeh straneh preloma živahneje deliti, množiti, da čez nekaj časa prelom spet zaprejo. Tudi tam, kjer dobi koža razpoko, n. pr. na palcu, razvijejo kožne stanice nenadno živahno in smotno usmerjeno delavnost, ki jo označujemo kot zdravilno tendenco. Toda s tem opisom samim, ta problem nikakor ni izčrpan. V zdravnikovo področje spada že vprašanje: »Kdaj je mrzlica zdravilna mrzlica?« Tako imenovani »naravni zdravniki« bi radi vsako mrzlico proglasili za zdravilno. Toda človeku zadostuje, da sede zdrav za deset minut v zelo vročo kopel in že se mu temperatura dvigne na 38 stopinj, kar pomeni nedvomno »mrzlico«. Stopi iz kopeli in je kratko potem prav tako zdrav kakor prej — o kakšni ozdravitvi torej ne more biti govora.

Če je človek v strahu, mu udari pogostoma znoj skozi kožo. Strah nas napravi blede, razburjenje pospeši dihanje, slaba volja uspava delovanje čreva. Kako se dogaja to? Ščitnica oddaja neprestano neki hormon v kri, ki nam je po svoji kemični sestavi in učinku natančno znan. Če se ščitnica vname, se hormon hitreje izločuje, utrip se pospeši, bolnik se lahko oznoji, slabo spi,

izgublja lase. To so vse znaki tako zvané »bolezni Basedowa«. Če pa po posebno hudem strahu izmerimo količino hormona v krvi, ugotovimo, da ga ščitnica oddaja tudi brez vnetja v večji množini. Če se človek zelo prestraši, tako da pobledi, najdemo v njegovi krvi tudi več adrenalina, hormona stranskih obist, ki stika žile. Če pa nasprotno vbrizgnemo človeku hormona ščitnice in stranskih obist, izzovemo ne samo telesnih znakov prestrašenja ali bolečine, temveč pade človek tudi duševno v stanje neugodja, ki je zelo podobno tistim duševnim stanjem.

Duševno slabo stanje vpliva na želodec ne samo tako, da ne občutimo teka, temveč v težjih primerih tudi tako, da se nam hrana upre. Težko razburjenje vodi do tako pospešenega dihanja, da izdihavamo preveč ogljikovega dioksida in nam na zadnje krči spreletijo telo. Ženski v dobi klimakterija, torej v letih, ko ji kliče žleze ne izločujejo več toliko hormona kakor dotlej, lahko umetno vbrizgamo tega hormona in s tem ji podaljšamo to dobo, ki se izraža, kakor znano, zelo močno. Pri velikih dozah tega hormona se je celo zgodilo, da se je 45letna ženska vedla kakor 14letno dekle. Mogoče je tudi to, da si človek predstavlja, da opravlja njegova desna roka najtežje delo, čeprav roka počiva. In če izmerimo količino krvi, ki se pritaka v roko, ugotovimo, da se je v resnici tako pomnožila, kakor da bi roka dejansko opravljala to težko delo.

Ali gre pri vseh teh pojavih samo za sporedne pojave telesnega in duševnega gibanja ali za sovisnosti? Gotovo je neumljivo, kako morejo ti pojavi biti v kakšni zvezi, toda te zveze ne moremo zanikovati. Vsekakor mora zdravnik te zveze dandanes proučevati, pri vsej ljubezni do naravoslovne znanosti mora biti obenem vedno tudi kos dušeslovca.

kčj

V A Š K A Z G O D B A

IGNAC KOPRIVEC

Zadnjič mi je pripovedovala neka učiteljica, kako je danes prav za prav težko na svetu, in bi bilo najbolje, ko bi človek ne bil nikoli rojen, da bi ne videl, koliko zlega se godi pod soncem.

Cudil sem se njenim nazorom o življenju, zakaj bila je še mlada, komaj prvo službeno mesto je zasedla, ali v očeh sem ji videl, da govori kar čuti in sem jo poslušal.

Sedela sva v njeni sobi.

Bil je mračen jesenski dan, in večer je polagoma legal na vasi. Zunaj je lil dež. Veter ga je spodnašal, klestil z njim po šipah, po katerih je tekel v debelih curkih, pronical skozi slabo sé skladajoče stike v sobo in se cedil po steni na tla.

Zaprla je polomljene oknice, da bi se ubranila dežja, ali veter je zatulil, se oprl v majeve deščice, jih razklenil, potresel okvir in par deščic je zropotalo na zemljo, skozi odprtino pa je planil dež. Stopila je po vrečo, jo zatlačila za okno in voda je menjala svojo smer, ko pa se je vreča napojila, so jeli voziti po steni zopet debeli curki, in kakšna kaplja je včasih lopnila na pod, kakor bi se nama posmehovala.

Skozi odprtino na oknicah sem gledal v mračno nebo, ki je bilo umazano sivo in preteče, ona pa je nadaljevala:

»Vsi mladi učitelji so nekam prestrašeni, duševno zbiti in odsotni. V njih ni več čuta odgovornosti in želje po delu, po uspehih. Veliko je bolnih: jetičnih in od stradanja otrpelih, zakaj med študijami je kruh merjen skopo. Ampak to še ni najhujše! Prava borba se prične šele potem in je takšne narave, da slehernega ubije.«

Govorila mi je o svojih načrtih, kaj bi se moralo preurediti, kje bi se moralo začeti lečiti, da bi se ta malodušnost, ta duševna odsotnost zamenjala z zdravimi stremljenji, zakaj učitelj bi moral imeti ta stremljenja. Kako pa naj sicer vzgoji podlago, na katero bo družba cepila svoje cepičel — »Ali ne da se in ne da,« je dejala, »kakor bi se vse zaklelo zoper človeka.«

Poslušal sem jo in težko mi je bilo. Rekel sem ji, naj se ne žalosti zastran tega, ker ni sama. Ona vidi le svoj stan, ali če pogleda okrog sebe, bo vi-

dela, da tudi drugod ni boljše. Povsod so krčeviti pretresi, povsod vzdihni in stiska, prošnje in jok, odziva pa od nikoder. In povedal sem ji povest, povest, kakršno se lahko čuje pogosta na vasi.

Primaknila je stol bližje k meni, naslonila komolec na koleno ter si podprla brado z dlanjo, oči pa je pobesila, kakor bi ji ne bilo ljubo, da bi gledal bolečino v njih.

Veter je zajecal z novo močjo; pljuski dežja se je zakadil še huje v šipe; na zvoniku je zaškrtal od rje razjedeni vrtljivi križ; stenska ura na uteži je črknila; skozi vrzel v oknicah pa je planil premočen vrabec. Udaril je s glavo ob šipo, se sesedel na dno okna in pretresljivo začivkal.

Pogledala je tja, se medlo, žalostno nasmehnila, uprla oči vame in dejala:

»Kakor mi. Ampak on je vendar v svoji odvisnosti še svoboden. Poljubno si izbira zaklonišča... Pa mi?«

Pogladil sem jo po glavi. »Kako nesrečni morate biti s temi svojimi spoznanji!« sem rekel in glava ji je zdrknila na prsi.

»Povest ki ste mi jo obljubili, povejte!« je šepnila nenadoma, in povedal sem ji jo.

Matija Breznik je bil želar, oče sedmih otrok, čevljar in vojni invalid. Kočič in kos grunta je imel v Hvaletinčih, gorice pa so bile v Zasadih. Kupil jih je leto pred vojno in ponosen je bil nanje. Donašale so mu letno po štiri polovnjake vina, ki ga je prodal, da je lahko pokril terjatev davkarje in poplačal druge neodložljive dolgove. Ali prišli so slabi časi, toča je oklestila gorico, peronospora je razgrizla rožgam datjavno moč in tri leta ni bilo niti litra vina za prodajo. Davkarija pa je terjala svoje in rubež je prišel k Brezniku. Šla je krava, za njo svinja in vse, kar je bilo živega pri hiši, in leta so tiho tekla dalje.

Hram je začel propadati. Slama na strehi je strohnela, letve so se prikazale izpod nje in dež je toliko časa klestil po njih, da jih je razgrizel. Udarle so se, lemezi so klecnili in streha se je sesedla.

Matija je vse to gledal. Umetno roko je dvigal proti nebu, da je usnje škripalo, z leseno nogo pa je včasih udaril po tleh, kot da protestira proti vse-

mu, kar se godi okrog njega, a pomagalo ni nič.

Bil je brez desne roke in brez desne noge. Zmrznili sta mu v karpatskem snegu. Dolgo so ga vlačili po bolnišnicah in razmišljali, kaj naj napravijo z njima, slednjič pa so se odločili in mu ju odrezali. Toda potem se je tako zasukalo, da ni veljal za invalida. Boril se sicer je, to je bilo dognano in se ni dalo utajiti, zakaj prejel je celo odlikovanje za hrabrost, ali za Rusa, ki bi streljal nanj, niso znali. Ozebe lahko človek tudi doma, so mu povedali in mu še dejali, naj zahvali gospoda Jezusa, ki je pripomogel, da so mu predpostavljeni podarili celo proteze.

Molčal je, zakaj molk je čednost, ki je visoko cenjena in je hodil mračno po gruntu: noga je škripala, roka je škrtala, srce mu je pokalo od bolečine, rubež pa je stiskal po hlevih, in ko ni našel ničesar, je dejal, da pridejo zdaj na dražbo gorice.

»Vzemite jih, za božjo voljo! Kaj mi pa koristijo!« se je nasmehnil Matija in žvižgaje odšel.

Prihodnje jutro so ga našli obešene-ga na gumnu.

SKRIVNOSTI ZIMSKEGA SPANJA

Za milijone žuželk, dvoživk in plazilcev, za netopirje, ježe, hrčke, jazbece in mrmatice ni zima noben problem. Ko nastopi mraz, ležejo preprosto spat in se zbude pogostoma šele tedaj, ko pošlje pomladno sonce svoje prve žarke. Pojav zimskega spanja je zvezan z modernega naravoslovca še vedno z marsikatero skrivnostjo. Tako so n. pr. odkrili, da so temperature, ki zbude živali iz zimskega spanja, za različna bitja različne.

Sredi zime doživljamo pogosto nenadne vdore toplote. Če se dvigne živo srebro v takšni dobi n. pr. na 2 stopinji Celzija, se zbudijo speči polhi in odidejo za kratek čas na lov za hrano ter se zakopljejo v zimsko spanje šele tedaj spet, ko postane hladneje. Jež potrebuje 2 in pol stopinje toplote, rajši ostane od oktobra do aprila v smrti podobnem spanju.

Jazbec in veverica prespijo samo nena-vadno mrzle zime. Ježi spijo tri do štiri mesece, ne da bi se zganili, podobno netopirji. So neke žaba, ki prespijo pod vo-
do in pri tem jih led niti najmanj ne mo-

Obesil se je za umetno roko Kavelj je nataknil na klin, kjer vise navadno cepje, jermen pa je stisnil pod vrat. In kakor bi se še na smrtno uro hotel ponorčevati iz ljudi, je oblekel vojaško bluzo, pritrtil nanjo vojno odlikovanje, na glavo pa si je posadil kapo s kokardo F. J. I. Levica, s katero se je nemara hotel osvoboditi vezi, ki mu je stiskala grlo, se je zataknila med jermenje, se pobesila ter se stisnila tesno k telesu, prsti pa so sloneli nekoliko sključeni ob kapi, kot bi salutiral predpostavljenim.

Pokopali so ga, kot pokopavajo pač siromake in nekdo je dejal: »Invalida Matjaža pokopavajo!« potem pa se ni spomnil nanj nihče več.

Vrabec v oknu se je zaletel znova v šipo in ona se je dvignila, prižgala luč, da je rdečkasta svetloba petrolejke ob-lila sobo in borno pohištvo v nji. Brez besede je odtrznila okno, ujela vrabca ter ga vrgla med dež.

»Vso noč bi mi kljuval po šipi!« se je obrnila k meni, nato pa je zamrmrala odsotno:

»In se je obesil v cesarski kapi...! Utihnila sva v cerkvi je zazvonilo zdravomarijo, dež pa je lil, lil.

ti, to celo tedaj ne, če se stvorijo v njihovi krvi ledni kristali.

Zimsko spanje obvaruje vsa ta bitja si-gurne smrti. Pri sesalcih se krvna toplota precej zniža. Tudi te živali lahko vzdr-žijo v tem času brez hrane, saj so si pred velikim spanjem nabrale telesnih zalog v podobi toščice. Poraba snovi je zaradi znižane telesne temperature in zmanjšanja vseh življenjskih dogajanj zelo majhna. Pod nekimi okoliščinami ostanejo živali dolgo časa tudi brez kisika. Krvni obtok se jim zelo zmanjša. Srce živali v zimskem spanju udari vsako 3. ali 4. minu-to enkrat, pogostoma še bolj počasi.

ek

DOBER ZGLED

Zbirka redkih knjig, last kalifornijskega tiskarja, cenjena na več ko 4 milijone, se je nedavno prodala za četrtno te cene neki ameriški univerzi, ki je svobodna, da plača, kadar in kakor ho mogla. Sicer zadnje čase ni kdo ve koliko bibliofilov v USA — poznavalci trdijo ravno obratno — toda ta plemeniti zgled utegne zbuditi posnema-nje, kakršnega bi si želeli tudi naši znanstveni zavodi, na pr. študijska knjižnica v Ljubljani. Združenodržavski darovalec se je odločil za svoj korak v prvi vrsti iz ljubezni do krasne kolekcije, katero se mu je škoda zdelo razkropiti.

Z L O Č I N I ZARADI DUŠEVNIH ABNORMALNOSTI

Šef primarij v pok. DR. FRAN GÖSTL

N A D A L J E V A N J E

orfinizem privede največkrat do ponarejanja zdravniških receptov, da si dotičniki pridobe čim večje množine zaželjenega mamila. Ker lekarnarji ne smejo ponoviti recepta, skušajo morfinisti doseči to na nedovoljen način, kajti recepti so javne listine in njih ponarejanje je po postavi prepovedano in torej kaznivo. Morfinisti so abnormalni, pri mnogih se pojavljajo psihični defekti in motnje v toliki meri, da veljajo dostikrat za neodgovorne.

V goriškem zavodu je bila inteligentna gospodična iz Trsta, da se odvadi morfinizma. Priznala mi je, da je ponaredila recepte s podpisami raznih tržaških zdravnikov ter si po raznih lekarnah v mestu nabavila veliko množino morfija deloma za injekcije deloma v praških. Za kaznivost ponarejanja podpisov in receptov ni imela prav nikakega uvidevanja. »Zakaj bi si ne pomagala, kakor si morem«, je rekla in pristavila, da bo tudi v prihodnje poskušala.

V Ljubljani sem imel v presoji primer, da je na isti način skušal nekdo izrabljati morfij in tinkturo opija zase — bil je strasten morfinist — in za prodajo drugim. Izvršil pa je tudi razne druge goljufije po mestih. V mnenju sem izvajal, da postanejo morfinisti — ako ne upoštevamo zelo velikega števila onih, ki so dobivali morfij zaradi bolečin ali nespečnosti z zdravniškimi injekcijami ter se tako privadili temu strupu, da brez njega ne morejo vztrajati, in malega števila onih, ki so si pričeli vbrizgavati morfij iz radovednosti po njegovih učinkih — ljudje, ki rabijo morfij kot mamilo zaradi kake nesreče (nesrečen zakon, izgubljeno življenje, neozdravljiva bolezen i. dr.). Zauživanje morfija povzroči čut blaženosti, nesrečniki pozabijo vse neprilike, težave in bolečine. Da si ta čut blaženosti, to »morfijevo evforijo« vedno na novo ustvarjajo, so primorani kar naprej uživati ta strup. A ne samo to. Morfij povzroča tudi zle posledice, razne telesne težave, slabosti in bolečine, dri-

ške, bljuvanja, onemoglosti itd., ki se pojavljajo pri odtegnitvi ali zabranitvi tega strupa. Za preprečitev teh pa je edino sredstvo novo uživanje morfija. Zato se ta zloraba vedno bolj in bolj ukoreninja ter je morfinizem vprav zaradi tega tako poguben. Morfinistu oslabi zlasti volja, zato se ne more ustavljati nagonu, da si, če treba, na nedovoljen in nezakonit način in po sleparski poti pridobi strup za uživanje.

Prav močno se širi v zadnjih letih tudi med Slovenci novo mamilo kokain, ki ga tihotapijo čez mejo. Povzroča še težja obolenja nego morfij in iste kriminalne pregreške. Imel sem priložnost za ocenitev strastnega kokainista, katerega je ta nesrečna strast dovedla do defraudacije. Ze kot visokošolec je priložnostno parkrat vzel kokain ter čutil toliko blaženstvo, da se je popolnoma predal tej strasti ter se parkrat brezuspešno skušal rešiti.

Med zločini, katere zakrivate umobolni shicofreniki (najpogostejša vrsta blaznosti) in imbecilni (slaboumni), so na prvem mestu nasilnosti in uboji. Tako je v prepiru in jezi udaril mlad kmet svojega očeta parkrat s sekiro po glavi ter povzročil njegovo smrt. Živela sta v velikem medsebojnem sovraštvu. Obdolženec je bil v vojni na fronti v Galiciji in na Tirolskem ter ondi obolev in se zdravil nekaj mesecev v bolnišnici. Bil je zaradi lahke pa tudi zaradi težke telesne poškodbe dvakrat kaznovan in velja za silovitega in abnormalnega. Pije zjutraj enčetrt l žgania, ker sicer nima moči za delo, po potrebi pa tudi pol litra, zahaja v gostilne ter je bil na dan zločina baje v treh krčmah. Pri preiskavi je kazal malo inteligence, pač pa etične defekte. Težko obremenjenje: stara mati je bila umobolna, oče alkoholik, ena sestra v blaznici.

Neki šestdesetletni posestnik je brez vsakega prepira zabodel svojega nečaka s kuhinjskim nožem v prsi ter grozil tudi njegovemu očetu (svaku), ki se je še pravočasno umaknil, dočim je nečak kmalu umrl za izkrvavitvijo. Storilec je bil priden, miren in trezen

človek, njegovo dejanje se je vsem zdelo zagonečno ter izvršeno v zmedenosti. Pozneje pa je storilec pojasnil, da je že delj časa sovražil svaka in nečaka »zaradi goljufije pri posesti«. Kakor je uradnik izpovedal, je bil obdolženec pred letom v zemljiški knjigi in si ogledal svojo posest. Isto leto je vnovič prišel ter želel notarja. Obnašal se je tako, da ga je imel za pijanega ali zmešanega. Pri notarju si je hotel izposlovati posojilo. Svak je izpovedal, da sta živela v slogi in brez prepira. Preiskava je dognala, da je obdolženec zrastel brez šolanja, da ni imel nikakega zanimanja (kot vojak v raznih mestih si ni ogledal nobene znamenitosti), da se ni brigal niti za družbo niti za svet. Pred 32 leti je po tustu dobil svojo posest. Zemljišče se je takrat delilo med njim in svakom, vsa leta je živel z njim v prijateljstvu, zadnji čas se mu je rodil sum, da ga je oškodoval iz brezpomembnih besed in dogodkov (svak je šel nekoč mimo okna s puško) je sklepal na sovraštvo in sleparstvo — zasovražil je svaka in nečaka. Zločin je storil na dan, ko mu je svak potrdil, da pojde za poroka. To se mu je zdelo sumljivo. Ta bolezenska ideja je vedla do maščevanja. Imeti se ga mora za umobolnega.

Tridesetletna posestnica je zakrivila goljufije s prodajo jalove krave in tujega teleta. Zagovarjala se je po svojem odvetniku, da je že od mladih nog duševno bolna in histerična in da se je njeno stanje v zadnjih letih še poslabšalo. Predložila je razna zdravniška spričevala. Pri izvedenski preiskavi se je sicer izkazala kot psihopatična in histerična, vendar pa ne kot umobolna niti v času preiskave niti v času dejanja, katero označuje kot nedopustno ter se torej zaveda kaznivosti. Zapor bi utegnil njeno stanje zelo poslabšati.

Dokaj številni so tudi pregreški in zločini proti nramnosti. Razgaljenja, posilstva, seksualne perversnosti, zloraba nedoraslih deklic. Tudi med precej razširjeno homoseksualnostjo je mnogo duševne abnormalnosti, vendar o tem ne bom govoril niti navajal primerov. Opozarjam na svojo razpravo »Seksualne zablode« v letošnjem »Zivljenju in svetu«. Pripomnim samo to, da so taki pregreški pogosti v začetku progresivne paralize (gl. mojo razpravo o tej bolezni v lanskem letniku »Zivljenja in sveta«). Tudi sem ob

raznih prilikah opozarjal, da so umobolni pogosto sebi in svojcem nevarni (gl. članek v »Vodnikovi pratiki« za l. 1932.)

Tudi samomor je pogosto znak duševnega obolenja, zlasti v začetku melanholije, izvirajoče iz bolezenskih idej o zagrešenju, pogubljenju ali preteči nevarnosti. Družji se večkrat z umorom drugih oseb. Oče ali mati umori prej svojega otroka, mož svojo zakonsko družico, ker jih hočejo obvarovati pred grozečo nevarnostjo. Nezakonske matere, ki umore svojega novorojenca ne zagreše tega samo zaradi obupa, sramu ali iz strahu za njegovo preskrbo, temveč pogosto v duševni zmedenosti, pojavljajoči se med porodom ali po njem. Pripeti se to zlasti pri skrivnih porodih brez strokovne pomoči, saj je umevno, da bi se to pri porodih v porodnišnici onemogočilo.

Nasilnosti do drugih imajo pri umobolnih pogosto svoj vzrok v halucinacijah in blodnjah. Halucinacije sluha so pogoste. Dotičniki slišijo zmerjanja in zabavljanja, očitania nespособnosti, pregreh itd. To jih razkači, da nenadoma napadejo tujega človeka. Halucinacije okusa povzročajo ideje o zastrupljenju in lahko privedejo do nasilnosti, včasih taki bolniki zamenjajo osebe, kar tudi lahko postane usodno. Pozabiti ne smemo, da mnogi umobolni žive med svetom in da se vsaj prvi nasilni pojavi pripete običajno pred oddajo v zavod. Na srečo so ti primeri vendarle precej redki.

Omejil sem se na najbolj značilne primere ter navedel nekatere, ki pojasnjujejo besedilo, ki je, kakor je to umevno, brez natančnejše znanstvene razprave. Ostale so nekatere vrzeli. Zaključim naj s splošno redkejšo, a značilno in zanimivo obliko blaznosti, s kverulantsko paranozo.

Ako je kdo utrpel dozdevno ali resnično krivico, skuša, da se ta popravi, četudi za ceno žrtev, bolezensko pa je, če je povsem neuvideven, če vedno znova vlaga prizive in tožbe, če ne prizna nobene zavrnitve ali njemu neugodne razsodbe, temveč leta od advokata do advokata, od sodišča do sodišča, se zateka v parlament in časnike. V takem človeku se razvije prepričanje, da so sodišča pristranska in podkupljiva, da ga sovražniki ali politični nasprotniki ugonablajo. Umev-

no je, da se iz tega porode razni zločini.

Zaradi prizivov sem ponovno preiskal moža, ki je v Avstriji dvajset let brezhibno služil kot računski nadporočnik pri vojakih — v naši državi pa je kot zasebnik zašel v denarne neprilike. Ker ni dobil nagrad, katere je smatral za zaslužene in katere je hotel iztožiti, a s tožbamj ni uspel, je žalil v vlogah sodnike in sodišča, pozneje tudi zdravniške izvedence, vlagal pritožbe na višje instance, na ministre in kralja. Kverulanti znajo s svojimi dokazi prepričati ljudi, katerim okoliščine niso dovolj znane, dostikrat o tem, da imajo prav ter da se jim res godi krivica. Tako je tudi naš bolnik vplival na svojo ženo, da se je tudi pri njej razvila psihoza (tako imenovana »indicirana blaznost«) ter podpirala moža v njegovem početju ter sodelovala z njim, tako da je bilo treba tudi njo sodnozdravniško preiskati. Seveda je bil naš bolnik stavljen pod skrbstvo, kar je naravno imel za novo krivico. Kuratela je otežkočala, da bi dobil kako službo, za katero je bil kolikor toliko sposoben. Zato je prosil za dvig kuratele, češ da je ozdravljen in da ne bo nadalje nadlegoval oblasti. Tudi izvestitelji so izjavili, da živi zdaj povsem mirno in korektno, kar je pač storil z namenom, da doseže dvig kuratele. V pareru sem izvajal, da kverulatorna paranoza velja kot neozdravljiva, da se dotičnikj ne vdajo fatalistično v svojo usodo ter zato tudi ne prenehajo s svojimi vlogami in pritožbami, dasi morda počasi bolezenske ideje stopijo v ozadje. Zato je preiskanec o krivičnostih in sovražnostih še nadalje uverjen. Ker pa mu je mnogo na tem, da dobi možnost službe, bi priporočal (glede na korekturo zadržanja v zadnjem času), da se ustreže njegovi želji s pogojem, da se vzdrži vseh neprimernih, zlasti denunciantskih vlog na razna oblastva. Sodišče je res dvignilo kuratelo s pogojem, da najmanj dve leti ne sme podati nikakršne vloge, ker se sicer ta ukrep takoj razveljavi.

Take preiskave so včasih izvedencu neprijetne, ker smatrajo dotičniki te za sovražne, od nasprotnikov podkupljene ter jih klevetajo in žalijo, jim grozijo (neki preiskanec mi je pri preiskavi grozil, da me bo pri prvi priliki na cesti ustrelil, ako ne bom »pošten«), vlagajo proti njim denunciantске pritožbe, jih včasih napadejo v časa

nikih in seveda med znanci ter po gostilnah zabavljajo nanje na vse pretege. Mojega kolego je isti tožil pri zdravniški zbornici, seveda ni dosegel zaželjenega uspeha. Dočim se kverulanti običajno borijo za svoje dnevne pravice, druge pa sumničijo pristranosti in krivičnosti, je v nekem drugem primeru kverulatorični shicofrenik vlagal neštete ovadbe in pritožbe o svojih tovariših uradnikih zaradi nepravilnosti, ki so se pri natančnih preiskavah izkazale kot povsem neutemeljene. Nekj drugi je bil obtožen žaljenja veličanstva, ker se je večkrat javno nedostojno izražal o kralju, ki trpí nekaznovano vse namišljene njemu storjene krivice.

K zaključku naj omenim še gluhone-mega obdolženca. Bil je v gluhonemnicah, kjer ni bil sposoben za pouk, obnašal se je rezistentno in pretopal tovariše ter je moral slednjič ostaviti zavod. Pri nekem pretepu je v družbi s svojim bratom prizadejal nekemu s kolom poškodbo na glavi. Za duševno bolnega spoznan je bil oddan v zavod, od koder je pobegnil. Pozneje je pri nekem pretepu utrpel poškodbo na roki. Storilec je bil obsojen v plačilo 500 din odškodnine. Iztirjeval je to in dotičnika pri tem z nožem ranil v tilnik. Vobče velja za pretepača in nasilneža, nevarnega zlasti ženskam. Imenujejo ga »strah in trepet vse okolice« ter ga imajo bolj za zlobnega nego slaboumnega. V presoji sem izvajal: Gluhonemim manjka s sluhom najvažnejši pripomoček za izobrazbo, predvsem za pridobivanje abstraktnih pojmov, torej tudi za umevanje dobrega in slabega, dovoljenega in prepovedanega. Gluhoneme bi bilo treba postaviti v eno vrsto z bebavimi. Na srečo pa imamo posebne učne metode in pripomočke, ki nadomestujejo ta nedostatek ter omogočajo, da se njih duševne zmožnosti razvijajo. Naravno pa tudi tukaj razločujemo med nadarjenjšimi in omejenjšimi. Dočim se pri prvih večkrat doseže polna enakovrednost z drugimi psihično zdravimi ter polno usposobljenje za pridobitveno življenje, ima pouk pri drugih le manjši uspeh ter ostanejo v večji ali manjši meri slaboumni. V te vrste spada tudi obdolženec, ki je razen tega še nekaj časa užival strokovni pouk in tedaj kazal poleg inteligenčnih defektov zlasti veliko razdražljivost, naglojeznost in surovost, kar se pokaže v poznejšem življenju še v večji meri.

T O P U S K O

IV. PODRZAJ N A D A L J E V A N J E

Vskoraj sto dvajset let staro spominsko knjigo, ki jo hrani uprava zdravilišča, je napisal v juniju 1891 znani bosenski frančiškan in hrvatski pesnik Grgo Martić naslednje besede (po arabskem zdravniku Avicenu, ki je živel od 980 do 1037): »Si vis inco-lumem, si vis te reddere sanum: Parce mero, coenato parum, non sit tibi va-zum surgere post epulas; somnum fuge meridianum, curras tolle graves, irasci

Topuski vreli, pri katerih so iskali zdravja že stari Rimljani in za njimi gotovo tudi narodi v času preseljevanja ter poznejši osvojevalci Avari, Mongoli in Turki, so bili kemično preiskani že v osemnajstem stoletju, toda zaradi več-nih turških vpadov so obiskovali topli-ce le domačini in vojaške osebe vojne Krajine. Preporod toplic se je pričel prav za prav šele po končanih franco-sko avstrijskih vojnah. Takrat so za-čeli urejevati vrelece in zdraviliška po-

Osrednje kopališče s »Blatnimi kopelimi«

trede profanum. Nec minctum retine, nec stringes fortiter anum. Haec bene si serves: tu longo tempore vivis!»

Dobrodušni pater je nedvomno tudi sam živel po tem nauku, saj ni umri ravno mlad, toda v Topusko bržkone ni zahajal zgolj zaradi rimskih izkopenin ali iz ljubezni do razvalin nekdanje meniške cerkve, pač pa zaradi ene ali druge indikacije za zdravljenje v toplicah, kjer se zdravijo: primarni in sekundarni kronični revmatizem sklepov, revmatična obolenja mišic, zaostanki različnih procesov vnetja, raz-na kronična specifična vnetja sklepov, nevralgije, zlasti išias in lumbago, vsa obolenja uratičnega značaja (protin), posledice poškodb na kosteh, sklepih in mišicah, kostolomi, mrtvoudnost periferne ali osrednjega značaja, pa tudi posledice apopleksije (možganske kapi). Zdravijo pa se tudi obolenja ženskih spolnih organov.

slopja, kakor tudi vnanje lice Topuskega.

Da bodo podatki o današnjem stanju vročih vrelcev v Topuskem točni, naj bo navedeno naslednje strokovno poročilo:

»Mineralni vreli v tem zdravilišču izvirajo v več skupinah, so vulkanskega izvora in spadajo zato po nauku. E. Suessa med tako imenovane juvenilne vrelece, t. j. njih voda prihaja prvič na zemeljsko površino ter pride iz velikih globin. Ti vreli imajo poleti in pozimi enako izdatnost in vsebino. Neodvisni so od vremenskih sprememb, kar potrjujejo sistematska opazovanja v teku 150 let. Vreli se dele v tri skupine: Bistre kopeli, Blatne kopeli v glenu in Livadni vreli. Glavni vrelci v Bistrih kopelih ima temperaturo 49.5° C in izteče iz njega nad 100 l v minuti. Glavni vrelci v Blatnih kopelih ima temperaturo 55° C ter izvira v podnožju za

kopelmi zgrajenega stolpa. Potem so vrelci, ki vro iz dna močvirnih kopeli z mnogimi izvirkami, da je blato oziroma grez ali šota vedno enako topla. Temperatura se na posameznih krajih blata vzlic temu razlikuje zaradi različno močnih izvirkov vode. Izdatnost te skupine je nenavadna, saj se po glavnem odvodnem kanalu teh vrelcev odteče letno okoli 3.000.000 hl vode. Eden izmed teh vrelcev se uporablja tudi za zdravljenje s pitjem (temperatura 58°C). Temperatura Livadnih vrelcev znaša 58°C .

uri. Tako je Topusko eno izmed najradioaktivnejših zdravilišč ter ga v tem oziru prekašajo le nekatera inozemska kopališča. Vsa novejša raziskavanja dokazujejo, da se emanacija absorbira največ z vdihavanjem. Tako se laže razume blagodejno delovanje Topuskega ne samo za one, ki se kopljejo, temveč tudi za one, ki pridejo tja zaradi spremembe zraka. S tem seveda še niso razloženi vsi pojavi delovanja mineralne vode, toda gotovo je, da morejo kemične sestavine že v najmanjših količinah delovati na organizem, še bolj pa zvi-

Zdraviliška restavracija z upravnim posloppjem

Glen ali blato kopljejo v najbližji okolici Blatnih in Livadnih vrelcev. To blato je proizvod neprestanega razkrajanja organskih (predvsem rastlinskih) in anorganskih sestavin. Takoj po očiščenju se prenese to blato v veliki bazen, kjer je zopet pod neprestanim vplivom manjših vrelcev, ki izvirajo tam. Voda vseh teh vrelcev je popolnoma čista, brez barve, brez duha.

Znanstvena analiza je pokazala, da vsebuje voda največjo vsebino radioaktivnih sestavin v Jugoslaviji. Za presojo radioaktivnosti ni zadosti, ako poznamo količino emanacije v enem litru plina ali vode, ampak je treba poznati tudi količino plinov v gotovem času. Množina plinov v Topuskem znaša v eni uri 2.500 l. Ker je radioaktivnost enega l plina $37^{1/10}$ M. E., znaša radioaktivnost Topuskega 93.250 M. E. ali 33.550 milimicrocurie (franco-va mera za radijevo emanacijo) v eni

šana temperatura, tlak in mehanični efekt vodnega gibanja.

Kopeli se uporabljajo običajno v toploti 28° – 32°R po zdravniški odredbi. Zelo močno je delovanje blatnih kopeli zaradi visoke temperature, mehanskega tlaka na kožo in celo telo, pa tudi zaradi obilne pare, ki se neprenehoma vdihuje in ki je bogata na radijski emanaciji. Kopati se morejo le gostje s prejšnjimi indikacijami. Zdraviti se ne omenjenimi indikacijami. Zdraviti se ne vami, s težkimi srčnimi napakami ali degeneriranimi krvnimi žilami, tuberkulozni, duševno bolni, z rakom ali drugimi novotvorbami, kakor tudi ne vsi akutni slučajni sklepni obolenj z zvišano temperaturo. Včasih se dogodi, da kak gost ne more spati, da se počuti utrujenega ali da nima teka, kar pa je le posledica pretirane uporabe kopeli, ker se bolnik ne ravna po zdravnikovem navodilu in hoče »izsiliti« hi-

iro ozdravljenje. To počno zlasti neinteligentni siromašnejši ljudje. Morda si res prihranijo nekaj novcev in časa, toda škoda, ki jo povzročijo s tem početjem svojemu zdravju, je mnogo večja nego si morejo misliti. Prav tako greše oni, ki v času zdravljenja v toplicah ne žive vzdržno v vsakem oziru.

Zdraviliško vodstvo je v skrbnih in izkušenih rokah domačina, znanega balneologa dr. Branka Vurdelje, zdravnika, kakršnega potrebuje gost, ki išče zdravja v toplicah. V teku let svojega zdravniškega delovanja je videl na tisoče bolnikov in pozna vse inačice uspešno zdravljenih bolezni. Zna računati z občutljivostjo pacientov in skrbno opazuje vse bolezenske pojave, ki določujejo sredstva za zdravljenje. Vse to ustvarja v zvezi s kopališkim življenjem potrebno ozračje zaupanja. Kdor se ravna po njegovih navodilih — ki jih dobi v ordinaciji ali na poljudnih znanstveno zdravniških predavanjih — ta se ne more pritoževati nad šablonskim zdravljenjem v Topuskem.

Najstarejše Kopališko poslopje so »Bistre kopeli«, katerih notranjost in vnanjost ne ustrezata več sodobnemu gostu, čeprav imajo 14 ločenih kabin za kopanje v bistri vodi in dva blatna bazena. Sicer pa je poslopje obljudeno le v glavni sezoni ali ob velikem navalu gostov. Poleg stoji »Banska palača«, kjer vidiš še danes razno pohištvo hrvatskih banov. Ob cesti proti Glini je vojaško poslopje, namenjeno izključno bolnim vojakom.

V središču Topuskega je glavna zdraviliška zgradba »Blatne kopeli«, kjer je napeljana vroča in ohlajena voda v 68 kabin in v blatna bazena (posebej za moške in posebej za ženske). Vročo termalno vodo hlade brez izgube plemenitih plinov. Kopeli so docela moderne in higienske. Tu so tudi »znojnice« za počitek in potenje gostov, predvsem onih, ki ne morejo stanovati v eni ali drugi kopališki zgradbi, zvezani po modernem hodniku s kopelmi.

Nadalje je novi »Narodni dom« za revnejše ljudske sloje s 14 posebnimi kabinami, dvema velikima bazenoma za bistré kopeli in štirima blatnima bazenoma. V tem kopališču je 210 postelj. Kopališke naprave in stanovanja so v zlic nižjim cenam moderna in higijenska. Semkaj zahajajo predvsem domači kmetje, pa tudi iz oddaljenejših krajev. Nekateri imajo pravico do brezplačnega kopanja.

Kopališki gostje stanujejo v erarišnih zgradbah, ki razpolagajo s 105 sobami. Poleg teh je še več zasebnih hotelov s 60 posteljami, pa tudi privatniki oddajajo v glavni sezoni več ali manj urejene sobe. Za stanovanja skrbi simpatični gospod Hadžić, topuski domačin, ki rad ustreže vsakemu v mejah možnosti. Hrana v splošnem ni draga, lahko pa bi bila boljša in izdatnejša. Zlasti primanjkuje sočivja in zelenjave. Nekoliko dobre volje in malo več uvidevnosti s strani restavratev, ki niso baš reveži, pa bi bilo marsikatero vprašanje prehrane rešeno v zadovoljstvo gostov. Razen zdraviliške restavracije je še več drugih. Kdor ni preveč razvajan glede udobnosti, more brez skrbi zaupati svoj želedec bosenskem muslimanu gospodu Mustafi, oziroma njegovi ženi, Slovenki z Viča pri Ljubljani. Mnogi gostje pogrešajo dietne kuhinje, ki je pa že v načrtu skupno z novim kopališkim poslopjem, kjer bodo mogli težji pacienti dobivati hrano, ne da bi morali zapustiti zgradbe. Zelo potrebna bi bila tudi večja moderna kavarna, kjer bi mogli gostje posedati ob slabem vremenu in kjer bi bilo na razpolago poleg domačih tudi več inozemskih časnikov in časopisov. Za zabavo je poskrbljeno v zadostni meri.

Poleg pacientov iz naše države — da prihajajo slovenski gostje v vedno večjem številu, je bilo že omenjeno — obiskujejo Topusko tudi inozemci, celo iz severne Amerike. Zastopani so vsi sloji in poklici med njimi zdravniški stan v »častnem številu«. Med imeni gostov najdeš dr. A. Štamparja, škofa dr. A. Bauerja, V. Vilderja, dr. A. Korošca, Sv. Pribičevića, generala Matića i. dr.

V Topuskem se gode pravi naravni čudeži, ki jih lahko vidiš na lastne oči. Kakor nekdanj soproga bana Jelačića, ki so jo (po zapisku v zdraviliški Spomenici) prenesli v rjuhi iz kočije v vodo, pa je čez par tednov sprehodila in v Topuskem celo plesala, tako bi mogel marsikateri pacient pripovedovati o sebi v naših dneh. Če bi hoteli v kopališču napraviti muzej bergelj in drugih protez ter zahvalnih izjav po vzgledu na Brezjah, bi bil ta muzej že premajhen. Da, Topusko živi in daje življenje!

(Glavni vir: Julije Kempf, Lječilišča Topusko. Zagreb 1929. Tipografija d. d. Zagreb.)

NAJVIŠJA LEDENICA NA SVETU

(GROTTE CASTERET)

N A D A L J E V A N J E

Iz opreznosti in da si zagotovimo hitrejši povratek, kajti sveča se krajša, se spustim sam z Marcelom v to rano, pustivši obe ženi v mraku, obsojeni v negibnost (zaradi opasne sosesčine prepada), navzlic mrazu in hudi za-nohtnici!

Navpični rov je za nama, ledenice že ni konec. A zdaj trčiva na brdovit svet: ledena prepruga se dvigne in se na mah pokaže v obliki zamrznega slap-a. Tapetuje jamsko strmino, visoko 8—10 m in nagnjeno na 60 stopinj. Vrh nje razločiš le črno, ozko lino.

Plezanje po tem zidu je tem težavnejše, ker plamen zaradi vetra le nedovoljno predira temo. Svečo stisnem med zobe, pomagam si s cepinom. Marcel me potiska: nazadnje trudoma prekobalim strmec.

Ako bi hotel dalje, bi se moral za-gozditi v mačji smuk, pravcato valjar-no, izdolbeno v porcelanastem debe-lem ledu. Toda silovit prepah, ki vleče kot ohlip skozi odprtino, ob vsa-kem poskusu ugasi svetilko. Tipaje se torej vtihotapim trébuški v to jazbino za tulénja ali morskega psa, med tem ko moj brat ostane v mraku, krčevito se držeč cepina, pod slapom.

Se zmerom kobacam skozi cev. Na srečo preneha občutek, da bom ozebel. Ko sem prekomaral skozi ta pihalnik, zopet prižgem svečo. Jama se kar na-daljuje, tesna in visoka. Zdaj bredem do kolena v ledni kaši med dvema ste-nama iz gladkega marmorja (tu smo v osrčju gorstva Marboré-ja, čigar ime poteka od marmorja) in dospem do podanka druge zamrzle sopotnice, ki visi kot osamljena zavesa ob vsej ste-ni. Sam ne pridem čez to oviro, visoko več metrov. Takoj se moram vrniti, kajti v sapi sveča naglo gine.

Povratek na dnevno svetlobo poteče brez nezgode. Ker pa smo pičlo na-pravljeni za to improvizirano raziska-vo, smo vsi štirje premrli od mraza.

Zunaj je nebo mrko, preteče bolj ko kedaj. Večno smo tavalj sem ter tja po škrapih (lapiaz) in po sovražnih pla-notah (Millaris in Gaulis), preden smo ponoči dospeli v zavetišče pod Mont Perdujem.

Naslednje dni smo pretaknili kanjo-

ne (globoke, zavite soteske) in plodre ali mlakuže po tej odljudni krajini Go-renjega Aragona. Splezali smo na ne-katere njene vršace.

Mesec dni kasneje naj bi se bila na-ša domača karavanica vrnila, da do-dobra preišče ledenico.

Ker sta bila mati in brat v zadnjem trenutku zadržana, sva šla sama z že-no spat pod milo nebo pri Rolandovi škربي, da bi mogla naslednji dan ves uporabiti za proučevanje podzemnega ledu.

Prišedši na Skrbo celo uro pred so-mrakom, sva splezala na Pic Taillon (3.140 m), da bi videla sončni zatop. Številni oblaki okoli naju so nama pri-redili sijajne svetlobne igre. Sredji ča-robnih barv in razkuštranih meglá sva mirno občudovala redki, učinkoviti po-jav gloriije (spectre du Brocken).

Vrnivši se ob mesečini k Rolandovi škربي, sva poiskala pristrešje v Gaurie-rovem zavetišču. Neznosen mraz in mokrota sta naju hitro pregnala pod milo nebo, kjer sva visoko 3.000 m pre-drgeta a noč, opazujoča gibanje sozvez-dij v tišini in velegorskem pokoju.

Na vse zgodaj sva splašila čredo bo-ječih divjih koz (isard), prekoračila iz-virajočji potoček in ubrala po kameni-ti pustinji, ki je pred nami odvrnila hribo-lazce od teh predelov. Podzemno jezero je bilo jako zamrzlo ob tej ra-ni uri.

Druga raziskava se je pričela. Po mojem preudarku naju bi morala pri-vesti na drugo pobočje pogorja, kajti nastanek ledenice se je dal skoraj le na ta način razlagati, da je v votlini stalno mrzel prepah. Prva skrb nama je bila, da sva pregledala veliko dvo-rano, le napol opaženo mesec dni prej.

Ta dvorana, katere strop v enem sa-mem loku pokriva podzemno ledišče, cenjeno na 2.800 štirjaških metrov, nu-di presunljiv prizor. Velikanski balva-ni, izluščeni iz stropov, so vkovani v 2 m debelo prosojno skorjo, pod ka-tero razločiš najdrobnejši kamenček. Skozi špranje in bolzni v stropu dobi-va dvorana obilo zamrznle vode, ki poji to podzemeljsko ledenino.

Tako je čedalje več ledu v dvorani, kjer se toplina nikoli ne dvigne nad ničlo, in te grmade spominjajo na si-

birške »tarine«, ki se po nekih nižinah vidijo na prostem. Najmočnejši dovod zavzema navpično razpoko, kjer dela 20—25 m visok prosojen sopot, ki se gubi v temini stropa.

Kaj verjetno je, da ležijo v tej sprememnici plasti fosilnega leda, ki se je napravil v teku geoloških dob in se ni nikdar odtajal.

Ker sva bila že domača na gladki ploskvi in imela boljše svečavo ko prvič, sva se divje drsala po njej. Ta sport, bržkone edinstven doslej v takem okolju, nama je ogrel telo, že 12 ur izpostavljeno ostremu mrazu. Kakor otroka sva padala, se smejala, da je kar bobnelo. Zaradi odmeva se na 30 m nisva mogla več pogovarjati.

Za trenutek sva se pomudila pri ptiču, ki je bil z razprostrtimi krili 50 cm pod najinimi nogami ujet v led. Po nožicah in koralnem kljunu sva ugotovila, da je gorski čokár (chocar alpin), kakršnih je pretek po pečevju blizu Rolandove škrbe.

Vrnivši se v glavni hodnik, sva dooznala, da en mesec poletja ni prinesel spremembe v stanju ledenice. Samo nekaj kapnikov navzdolnjikov je bilo izginilo ali se deloma raztopilo. Površina je bila tu pa tam marogasta od posameznih tajalnih jarkov.

Ker sva bila brez vrvi, nisva mogla preštefnjati ledene »temnice«. Precej časa sva fotografirala ob magnezijevi luči, delala topografski načrt s kompasom, si zabeležila to in ono. Potlej pa hajdi dalje po kristalni gladini, pri čemer so nama močno koristili ledenjaki (žebliji »ailes de mouche«) na obutvi. Kmalu me priklene nase razpoka v desni steni, za moža visoko. Vržem vanjo nekaj kruncljev, ki odskočijo in na zadnje rečejo »pluf«, znamenje, da je tu vodna kotanja.

Za lednimi drobcem sem se skoraj vtihotapil še jaz z glavo naprej in z nogami kvišku v ta pisemski nabiralnik. Z dlanmi, s komolci ali s koleno sem zaviral, da nisem štrbunknil v vodo tolikanj čisto, da je nisem prej opazil, preden sem si klobuk omočil v njej!

Po nezaslišanem naporu, da ne zdrsnem v vodo, sem se izmazal. Ob drugih prilikah taka kopel ne bi bila nič izrednega za jamoslovca; vendar tu, ko mi je bilo že za nohte zašlo in je bilo usnje mojih čevljev že premrznilo, sem se bal premočitve.

Bil sem v ozki diaklazi (razpoklini), roke in noge sem razkrcene upiral ob nasprotni steni. Pod menoj je stalo

Podzamna ledenica v osrčju Pirenej

vodno površje, vznemirjeno ob mojem ravnanju, in se svetlikalo v svečavi

Ta uličica — preplavljena z vodo, ker ni stala v prepihu — se je v pravem kotu zasukala nekaj korakov pred menoj. Pot sem nadaljeval še zmeraj okobalo, razkoračeno, porabljuje vsako štrlino, svečo pa držal v zobeh. Pri novem ovinku sem videl, da stoji po vsem rovu voda. Ker se po nobeni ceni nisem maral zmočiti, saj moker ne bi bil mogel več zdržati v ledenici, sem se proti svoji navadi odrekel početju ter odkobalil nazaj k ženi, ki je dotlej mirno poslušala moje otepanje s skalovjem, pljuskot skalnice in moje renčanje.

D A L J E

PISATELJI IN IMENA ULIC

Nekatere ulice v Londonu nosijo ime po istem človeku, kar ravno ni priporočljivo. Obzornik »The Poetry Review« je pred nekaj meseci objavil seznam takih arterij. Iz tega je razvidno, da je po Miltonu krščenih nič manj ko 26 cest ali privozov. Byrona vidimo zastopanega osemkrat. Ruskin ima 7 potov, Charles Lamb 6, Shakespeare in Chaucer po 5, Gray in Blake po 4, Spencer in Browning po 3, Swinburne in Herrick po 2, Keats in Hood po 1. — Iz tega izvirajo gotovo večkrat zamjenjave. To stanje naj ne služi za vzor na pr. okoliškem predelom, nedavno priključenim mestu Ljubljani, o katerih se sliši, da želijo tak in tak naziv ulici, čeprav je tisto ime uporabljeno v starejšem jedru bele prestolnice.

BOŽIČNI PANJ I KOSTIAL

Leta 1852. je poslal goriški zgodovinar in jezikoslovec, semeniški profesor Stefan Kocijančič (rojen l. 1818. v Vipavi, umrl l. 1883. v Gorici) odboru Društva za povjestnico jugoslavensku svoje odgovore na vprašanja o goriški zgodovini, šegah vražah l. dr. Objavili so se pa šele l. 1854. v III. knjigi »Arkiva za povjestnico jugoslavenskue, ki ga je uredil Ivan Kukuljević-Sakcinski v Zagrebu. V XVIII. poglavju teh odgovorov beremo (na str. 280) tole:

»Božič«. Tako imenujejo Goriški Slovenci tisti panj ali čok ki ga na sv. večer namest navadnega zglavnika za ogenj postavijo (ta navada je menda tudi v Ipavski dolini). Okoli ognjišča sedijo okrog gospodar, gospodinja in vsa družina, se pri ognju grejejo, orehe in lešnike toljejo, molijo, prepevajo svete in posvetne pesmi in si marsikej pripovedujejo; božiču pa ponujajo vina iz majolike in ga z vinom polivajo.«

Mnogo več se je napisalo o srbohrvaškem božičnem panju, o badnjaku (od glagola bjeti = bedeti čuti, ker ljudstvo 24. decembra čuje čez polnoči). Badnjak je surov hrast ali cerov panj, ki se polaga 24. XII. zvečer na ogenj. Seka se tisto jutro pred sv. večerom ter se svečano prinaša v hišo, kjer se posipje z žitom, poliva z vinom in polaga na ognjišče. Vsaj ena oseba ga mora varovati, dokler ne pregori. Potem se vzame za gornji konec v roke z rokavicami, se nese okoli čebelnjakov, se pogasi in pusti na mladi jablani ali slivi. (Karadžić, Riječnik, pod besedo badnjak; Miklosich, Die christliche Terminologie, str. 23.; Krek, Einl. in die slav. Literaturgesch. 2. natisak, str. 590.) V XV. letniku »Archiva für slav. Philologie« (1893.) je poročal Konst. Jireček, da je našel v zakoniku »Lieber statutorum civitatis Ragusie« iz l. 1272. te besede: »In vigilia natalis domini post vesperum naucierit et marinari de Ragusio veniunt ad dominum comitem in castellum et secum deferunt ceponem unum de ligno et ponunt eum in igne gaudendo (=na sv. večer pridejo lastniki ladij in mornarji iz Dubrovnika na grad k mestnemu načelniku, prinesejo s seboj lesen panj ter ga položijo na ogenj, veseleč se. To je najstarejša omemba badnjaka.

Tudi Bolgari imajo svoj badnjak, badnik ali prekládnik. Zivoin Cvetković piše v članku »Božični običaji Bolgarov« (v »Slovincu« z dne 6. I. 1934.): »Božično slavlje se začne na sv. večer s tem, da prinesejo v hišo badnjak (prekládnik) in slamo... Gospodar prinaša badnjak in govori: »Dober večer, dobrodošel badnji večer!« in položi badnjak na ognjišče... Ogenj mora goreti vso noč, zato pazi nanj nekdo od domačih...« — Jeremije M. Pavlović piše v knjigi »Male-

ševci i Maleševci« (1928) na str. 198-9. o prebivalcih pokrajine ob izviru Bregalnice (v berovskem okraju), da so praznovali »badnji den« kakor njihovi bolg. in arbski sosede; ko so polagali panj na ognjišče, je govoril gospodar obredne besede: Badnji oblače, na badnja večer ne dohodi sa leto — Petrovo mesec! Ne nastapfoj voloveška stapka, junačka makal (=muka). Pokvarjena sklanjatev in beseda maka kažeta na bolgarščino.*

Rusi in zapadni Slovani božičnega panja ne poznajo, pač pa baltiski Lotiši, nekateri romanski in germanski narodi, Albanci, Ircl in Cimri (v Walesu).

Provansalsko šego nam opisuje največji novoprovansalski pesnik Frederi Mistral (1830—1914) v VII. spevu svojega idilekega epa »Mirèio« (1859) takole: Najstarejši v hiši poseka kako staro sadno drevo, ga okiesi, naloži na ramo ter ga položi poleg božične mize spoštljivo očetu ali dedu k nogam. Starec, ki ima na sebi prazniško obleko, gre v klet po vina. Potem vpraša družino: »Ali vržemo panj?« (»Cacho-fiò boutan?«) Na pritrdilni odgovor vzklikne: »Bodimo veseli! Bog nas navdaj z veseljem! In če nas čez leto ne bo več, naj nas vsaj manj ne bo!« Nato napolni kozarec z vinom in poškropi sadno drevo trikrat. Najmlajši prime panj za en konec, ded za drugega; potem nesejo mlajši bratje in sestre panj trikrat okoli hiše. Starec vzdigne kozarec kvišku in reče: »O sveti ogenj, naredi, da bomo imeli lepo vreme, da se moja ovca srečno ojanji da bo moja prasica rodovitna, da se moja krava dobro oteli in da vse moje hčere in snaha srečno porodijo! Božični panj, priži ogenj!« Nato zagrabi panj in ga celega vržejo na ognjišče. — Meyer-Lübke, Roman, etymolog. Wörterbuch, 3. natisak (1935) navaja iz raznih provans. krajev tele izraze za bož. panj: calendie (od staroprov. las calendas, novoprov. li calendo = božič), tra-fugiero (=kar je za ognjem); Nore (Coutumes, mythes et traditions de France) pa calignaou (od calendas) okoli Marseille in cacho-fué (kakor cacho-fiò = skrivač ogenj) t. j. stvar, ki skriva ogenj). Nore popisuje običaj takole (str.

*) Dasi trdi Pavlović (na str. 43.), da je maleševski dialekt srbski, ima govor vendar dosti bolg. posebnosti: 1. a (srbski u) za stal. nosnik o: važe, raka, pat, prat, gaska, kače, matok, dab, matenica, gaba (=goba), maški, matenica (nasproti sh. uže, ruka, put, prut itd.); 2. št, šč za sh. š: plešči = pleča, noštví = načve, lešta = leča; podobno: 3. žd za sh. đ: mežda = meča, ržda = rđa; 4. pritaknjeni spolnik: telete, kravata volot, množ. telecite, kravite, voloveto...; 5. o za stal. i: sot = sh. sh. sat noštví = sh. načve, ručok = ručak, matok = mučak, dož = dsžd, bočva = bačva itd.; 6. e začeti polglasnik, sh. a: den = sh. dŕ, veter = sh. vetar, bolen = slov. bo-

lan. 151 a.): »Božični panj ima veliko vlogo pri praznovanju zimskega kresa. Kmet mení, da mora biti silvov, črašnjev ali hrastov in da je najdebelejši panj najboljši. Če gori dobro, je dobro znamenje. Ogrije in pepel tega panja, ki se skrbno pobirata, sta izvrstna leka zoper otekline žlez; tisti del panja, ki ni zgorel, služi kmetom v to, da iz njega delajo neke dele pluga, češ, da bo potem setev bolj uspela; ženske shranjujejo nekaj kosov do 6. I. za boljše uspevanje piščancev. Kdor bipa sedel na tak panj, bi dobil tvore...«

Francози pravijo bož. panju bûche ali souche (=sušj. štor) de noël, tudi tison (=glavnja) de noël, tréfoir, trefué (=za ognjem), chalendar, chalendou (iz lat. calendalis od calendae). Običaj ni dosti različen od provansalskega. »Larousse du XXme siècle, I. zv., str. 900 tolmači izraz bûche de noël takole: »Debelo poleno, ki se še žge v nekaterih pokrajinah na sv. večer; njegovemu pepelu so pripisovali nekaj čudežna svojstva. — Droit de bûche (»polenska dolžnost«) je bila služnost, ki je obstajala v polenu, ki so ga morali kmetje prinesiti na božični večer svojemu gospodarju (zemljiškemu lastniku)«.

D A L J E IZ PRAKTIČNE MEDICINE

Tobak in alkohol

Vozači izrekajo včasih mnenje, da je mogoče s kajenjem odstraniti učinke alkohola. Da bi to vprašanje razčistili, so raziskovalci v zadnjem času izvršili večjo vrsto poskusov, ki so pokazali seveda nasprotni rezultat. Pri vseh poskusih so ugotovili, da se pijanost med kajno nasprotno še poveča, celo pijanost, ki se je izgubljala, se je spet vrnila. Ni torej priporočljivo, da bi si pijanost ali mačka preganjali s cigareto.

zdr

Grgranje

Pred nedavnim je bila v medicinskih strokovnih listih polemika, ali ima grgranje v primeru bolezní v vratu in grlu sploh kakšen pomen. Röntgenske preiskave so baje pokazale, da voda, s katero grgramo, sploh ne pride do grla. Drugi strokovnjaki so grgranje spet zagovarjali, navajali so pa, da ga je treba pravilno uporabljati. Pri grgranju je treba glavo nagniti nazaj, jezik je treba iztegniti, le tako pride grgralna voda do grla. Grgranje ustno sluznico namoči z desinfekcijsko snovjo, ki prispe potem do mandljev. Praksa dokazuje, da ima pravilno grgranje ugoden učinek za večino vnetij v grlu. To velja posebno tedaj, če uporabljamo klorovo kislí kalij. Grgranje z vodikovim prekisom ima ta nedostatek, da izsuši in včasí oškoduje sluznice. Da odstranimo obloge z mandljev, dodamo grgralni vodi za konico noža bolusa, ki oblogo mehanično odstrani.

zdr

P A R N A S L A R Y L O V

Ko so iz Grčije pognali ven bogove
In razdelili med zemljane njih gradove,
nekomu i Parnas odmejen bli je v last,
Nanj novi gospodar pošal je osle past.
Ne vem, odkod so osli znali
da Muze in bogovi tam so prebivali,
in rekli so zastonj pač niso nas
prignali na Parnas.
Ljudje so Muz se najbrž preobljeli,
zato želé da mi bi tukaj peli
»Le ne obupalite zdej eden zakriči,
»zategnem jaz naprej za mano vl.
Prifajtelji srčni bodimo!
Tako mi čedo našo prststavimo
in bolj na glas nego devet h sester kor
povzdignemo mi petje, svoj sestavimo si
(zbor.

A da nam bratstva kdo ne zmoti,
vpeljimo takšen red pri nas:
Kdor pevcev po oslovski ne gre poti,
ne bo sprejet na naš Parnas.
Odobrili so osli ponosito
besedo oslovo prekrusno zvito.
In nova pevska družba je zapela
s cviljenjem, kakor bi se vrsto cela
nemazanih koles pomikali začela.
Toda kako se je končalo pisano cviljenje?
Izgubil gospodar je potrpljenje
in vse nagnat s Parnasa v hlev.

★

Budalom ne na gnev
bi spomnil pač na staro mnenje,
da če je prazna glava,
visoko mesto glavi uma ne dodava.

Prevel B. Vdovič

TEHNIČNI OBZORNIK

Železniška kriza v Ameriki še zmerom ni pri kraju. Vsak dan se ustavi obrat na eni ali drugi železniški progi ki so ji avtomobili pobrali tvor in potnike. Take železniške proge pa seveda ne ostanejo mrtve. Navadno poberejo s proge tirnice, polože na spodnji ustroj plast betona in nalijejo nanjo asfalt. Takih najmodernejših avtomobilskih cest je v Ameriki zmerom več in prav izvrstno služijo svojemu namenu.

V francoskih Spodnjih Alpah nameravajo na 600 m visoki gori Saint Michel postaviti zvezdarno, ki bo največja v Evropi. Ponos te zvezdarne bo refraktor čigar zrcalo ima 2.5 m v premeru. Za primero bodi povedano, da ima največji refraktor na svetu tisti na Mount Palomaru v Kaliforniji 5 m premera.

FOTOAMATER

Alkohol

ki mu je pomešana voda, da ga ne moremo uporabljati več za osušitev in druga dela, osvobodimo vode s pepeliko. kakor smo povedali že prej, ali pa na ta način, da damo vanj nekaj trde želatine, ki se vode nasrka.

Štafažo, ki naj poživí po krajino

moramo uporabljati z razumom in okusom. Pogosto vidimo »pogled v daljavo«. Oseba, ki naj bo za štafažo, obrača kameri hrbet ali se kaže vsaj v profilu in gleda v daljavo. Nedvomno je, da ta pogled gledalca slike isto tako usmerja v daljavo in mu daje čutiti globino. Pazimo se pa pri tem vseh sto tisočkrat uporabljenih kretanj: zasenčevanja oči z roko, iztegovanja rok in kazanja v daljavo. To vidimo posebno pogosto na posnetkih iz gorskega sveta. Takšne stvari je treba aranžirati že zelo spretno, da bodo učinkovale naravno. Štafaža je pač najboljša, če jo snemamo v trenutku, ko je tako zaposlena s kakšnim delom, da se tega trenutka niti ne zaveda.

Tako zvani **Herschelov efekt** se pokaže v zelo neprijetni obliki, če že osvetljeni fotografski papir pred razvitjem dalj časa izpostavimo rdeči luči v temnici. Latentna slika se potem delno uniči in uspeh je na videz premalo osvetljena slika. Še nevarnejši je ta učinek za negative, ki smo jih desenzibilizirali z zelenim pinakriptolom in jih razvili potem v bližini rdeče namesto rumene oziroma pri pankromatskem tvorivu svetlo zelene luči.

Trik z dimom

Predzadnja letošnja številka »Photographie für Alle« objavila v svoji prilogi »Der Film-amateur« vrsto preprostih trikov, ki jih lahko izvedemo z vsako kinokamero. Gledalce bo n. pr. vedno zelo presenetilo, če se slika zamagli, potem polagoma spet zjasni, a se pokaže nov prizor. Ta prehod izvršimo na ta način:

Vzemimo, da sedi nekdo v prijetni družbi in ji pripoveduje dogodek, ki ga hočemo pokazati filmsko. Gospod potegne krepko dim iz cigare ali cigarete in ga pihne proti objektivu filmske kamere, med tem ko se film vrti. Za poudarek pihne istočasno pomočnik, ki stoji poleg snemalca in ki ga v filmu seveda ni videti, s svoje strani gost oblak dima pred objektiv, tako da se prizor zakrije v dim. Pri snemanju sledečega prizora zadimimo objektiv na isti način. tik preden prične motor teči. Čim prične s snemanjem, odpihnemo previdno ta dim, tako da se prizor jasno pokaže. Oba prizora skrbno zlepiamo in pri predvajanju bo prehod popoln. Paziti moramo na to, da se objektiv, ko pihnemo dim ne orosi, razen tega je upo-

števat, da se bo ta trik posrečil pred vsem v zaprtem prostoru, na prostem pa le taja, če je zrak popolnoma miren.

Fotoklub Ljubljana: V torek zvečer kritike, v petek diskusijski večer.

Dva zanimiva natečaja: S koncem tega meseca mine zadnji rok za veliki nagradni natečaj »Ideja in oblika«, ki ga letos že drugič razpisuje mednarodna fotografska revija »Galerija«. Pogoji so isti kakor lansko leto, dobite jih pa lahko od založbe »Galerije« na Dunaju ali pa od Fotokluba Ljubljane. Do avgusta teče drugi veliki natečaj za nov zbornik »V čaru svetlobe«, ki ga razpisuje tvrdka Franke & Heidecke za lastnike svojih kamer. Tvrdka je za najboljša dela razpisala 500 nagrad, poslati pa je povečave ali izvirne barvne diapozitive. Pogoji se dobe pri vseh trgovcih s fotografskimi potrebščinami. — Slovenski fotoamaterji so se pri prejšnjih natečajih obeh razpisnikov zelo in celo sijajno izkazali, potrebno bi bilo, da se uveljavijo tudi sedaj.

»Die Galerie« je zaključila z decembrsko številko svoj šest letnik, enega izmed najboljših, zaključila pa ni svojega neprestanega razvoja navzgor. Iz vsebine te številke omenjamo »Avstralsko pismo«, ki opisuje stanje fotografskega gibanja na daljni južnomorski celinii, amaterje, ki se zanimajo za nove postopke, bo posebno razveselil članek o »high-key«, ki ga ilustrirajo nekatere izmed krasnih celostranskih slikovnih prilog, ki so največja odlika te mednarodne revije. Poučen je tudi članek z ilustracijami o »karakterni glavici«, drugi članki obravnavajo uporabo pankromatskega tvoriva v vseh svetlobnih okoliščinah, vprašanje drobnega zrna, objektivov z dolgo goriščno, nadalje dobimo v številki različen drobiž. Uredništvo je reproduciralo v tej številki tudi zlato plaketo, s katero je bila založba »Galerije« odlikovana na letošnji veliki fotografski razstavi v Ljubljani. Potrebno bi bilo, da bi se slovenski amaterji v novem letu oddolžili tej reviji, ki jih upošteva kakor malokatero drugo, še z večjim številom naročnikov, saj si resnega amaterja brez nje sploh ne moremo misliti.

Zadnja številka »Der Kino-Amateur« (založba Photokino, Berlin), potrjuje znova, kar smo že večkrat povedali o tej reviji za kinomaterje: na majhnem prostoru prinaša za majhen denar amaterju veliko gradiva, ki mu rabi za napredek v njegovi stroki. Med važnejšimi članki te številke navajamo članek o 16-milimetrskem filmu, navodila za strokovno lepjenje filmov, navodila za vgradbo zaganjalnega priklopnika ki šteti in čuva tvoje snemalne žarnice I. dr. Za novi letnik obeta uredništvo med drugim sodelovanje znanih strokovnjakov poklicnega filma in še več navodil za enostavne dopolnitve snemalnih in projekcijskih priprav doma,

KNJIGE IN REVIFE

Uredništvo je prejelo:

UMBERTO URBANI (1888—1913—1938) 25 anni di lavoro per l'avvicinamento italo-jugoslavo. Editrice moderna, Trieste. Brošura v obsegu ene pole je posvečena o priliki petdesetletnice naslovnika njegovemu 25letnemu delovanju na književnem polju, ki se izraža predvsem v smeri zblizovanja med našo in italijansko literaturo. Za jubilatovo sliko sledi prikaz njegovih že izišlih in za tisk pripravljenih del, o katerih je poročal naš obzornik že v 25 in 26. št svoje 22. knjige Brošura vsebuje nato kratke izvlečke iz sodb slovenskih, hrvatskih, srbskih in italijanskih kulturnih delavcev, ki izrekajo svoje priznanje Urbanijevemu delu.

OBZORJA, revija za leposlovje, umetnost in publicistiko, leto 1, št 11, vsebuje realistično črtico mladega pisatelja Ivana Potrča »Martin Krepek«, dvoje pesmi Br. Rudolfa in eno Fr. Roša. Urednik dr. Vl. Kralj je prispeval pomemben donesek »Dve kmečki drami iz Priekitje«, v katerem razpravlja o vrednosti Potrčeve Kreflove kmetije in Standekerjeve Prevare ter prihaja do sklepa: »Tako v bodoče ne bo več držalo tarnanje ljubljanske uprave: lirika sama lirika kot vse naše drame.« Nadaljuje se razprava I. Bratka o »Gibanju cen in našem kmetijstvu«, J. Kerenčič pa objavlja začetek svoje razprave »Zemljiški odnosi v Jeruzalemskih gorica«. V rubrici »Poročila« zavrača dr. J. Glonar način nekih naših kritikov, ki so jim tuje večji ali manjši trn v peti njihovega presojevanja. Precej resnice je v besedah Br. Rudolfa o narodnih pravljicah. Zvezek vsebuje končno oceno knjig: Marja Boršnik, Razvoj in pomen Aškerčeve socialne miselnosti in socialne pesmi (L. Legiša), Gustav Šilih, Beli dvor (L. Legiša) in Franc Lipah, Gledališke zgodbe (Vl. Kralj). Revija izhaja v Mariboru in stane celoletno din 100. Uprava je v Kopališki ulici 6.

ZDRAVNIŠKI VESTNIK, strokovno glasilo slovenskega zdravništva, leto X, št 11. Na uvodnem mestu je razprava dr. Iv. Peršiča o »Dečji kirurgiji«, nato sledi nadaljevanje inavguralne disertacije dr. Al. Boha »Mehanične motnje prebavnega trakta zaradi ascaris lumbricoides« z zanimivimi podatki s kirurškega oddelka ljubljanske bolnice. Splošno interesantna in tudi za laika zelo poučna sta nadaljnja prispevka dr. M. Černiča »Spomini in opomini iz vojne kirurgije« in dr. Iv. Hribarja »Letalski napad in bolnica«. Sledi razprava dr. Fr. Vogrinčiča »Pleuralni empiemi«, za njo pa za naše zdravstvene razmere na

deželni naravnost aktualen članek dr. Toneta Ravnikarja o »Reformi službe bano-vinskih zdravnikov«. V interesu važnega vprašanja bi bilo nedvomno dobro, da bi dobil ta članek širšo publiciteto. »Zdravniški vestnik« se naroča pri upravi na Golniku in stane za vse leto din 90.

RAZORI, list za doraščajočo mladino, leto VII, št. 3. Nadaljuje se povest Iv. Potrča »Agrarci« z ilustracijami Draga Vidmarja, prav tako Jos. Brinarja »Ključek in njegove prigode« s slikami M. Gasparija Iv. Matičič je prispeval črtico »Ko je minula vojna«. A Debeljak pa lepo zgodbi o zvestem psu Ninku Številka vsebuje nadalje priložnostna prispevka za dvajsetletnico Jugoslavije in dvestletnico smrti Ivana Cankarja (St. Janež) Pavel Kunaver kramlja o »Jupitru«, M. Prezelj pa o »Natriju in kloru med dijaki«. List se naroča pri Združenju jugoslov. učiteljstva meščanskih šol v Ljubljani in stane celoletno din 30.

OPIČJE MATERE IN NJIH MLADIČI

Vprašanje, dali spoznajo živalske samice z vso gotovostjo svoje mladiče, doslej še ni popolnoma razčiščeno. Ptice pevke svojih mladičev vsekako ne razlikujejo drugega od drugega, med tem ko druge ptice razlikujejo svoje mladiče vsaj od podobnih.

Po novejših raziskavah razlikujejo šimpanzine svoje lastne otroke zelo dobro od podobnih. Svojega mladiča spoznajo celo po daljši ločitvi, n. pr. po celem letu, med katerim se je mladič bistveno spremenil. Napravil so poskuse, pri katerih so šimpanzini odvzeli mladiče. Ti poskusi so pokazali, da so bile reakcije opičje matere vedno nedvoumne, kadar so ji pokazali lastnega otroka pred kletko. Med tem ko se je pred lastnim otrokom vedno na določen način razburila, je ostala pri pogledu na tujega otroka popolnoma brezbrizna. Po teh poskusih imajo torej šimpanzine zelo določen »spomin za osebe.«

Rešitev problema 258

1. Df5—d7! grozi 2. Te 4×e5! 3. Df6 mat. 1... Kd5×e4, 2. Kb7—c8! 1... Sh8 poljubno. 2. Dd7—f7+, Kd5×e4, 3. Df7—c4 mat.

UREDNIK IVAN PODRŽAJ — TELEFON ŠT. 3126 — UREDNIŠTVO NACELNO NE VRAČA ROKOPISOV — IZDAJA ZA KONZORCIJ STANKO VIRANT — TISKA NARODNA TISKARNA V LJUBLJANI — PREDSTAVNIK FRAN JERAN Uredništvo in uprava v Ljubljani, Knafljeva ulica 5 — Mesečna naročnina Din 4, po raznašalcih dostavljeno Din 5.